

## Siuro historian hämärässä

Jyrki Käkönen

Johdannoksi

Yllä olevan otsikon on tarkoitus varoittaa lukijaa siitä, että tässä esseessä käsitellään ajanjaksoa, mistä ei Suomen historiassa juurikaan ole kirjallisia lähteitä. Vielä harvemmassa ne ovat Siuron kylän ja sen lähialueiden kohdalla. Toki alueella eläneet ihmiset ovat jättäneet jälkeensä erilaisia merkkejä siitä, että täällä on asuttu ja eletty kivikaudesta alkaen esihistoriallisella ajalla aina historiallisen ajan alkuun asti ja siitä nykypäivään.

Lähteiden vähäisyyden vuoksi oikea historiantutkija ei ehkä tällaisen esseen kirjoittamiseen ryhtyisi. Oma varsinainen historian tutkimuksen koulutukseni rajoittuu niin kutsuttuun poliittiseen historiaan, joka kattaa ajan Ranskan suuresta vallankumouksesta nykyaikaan. Siksi rakentamani kertomus Siuron historiasta ajanlaskun alusta 1300-luvun loppuun on ymmärrettävä tarinana, joka voi olla mahdollinen.

Tarina rakentuu alueella muinoin asuneiden ja liikkuneiden ihmisten jälkeensä jättämille esineille ja rakennelmille ja tällä hetkellä olemassa olevan tutkimustiedon antamalle kehykselle. Näin syntyvä kokonaisuus on yksi tulkinta Siuron kylän historian hämärään piiloutuvasta menneisyydestä. Samalla se on yksiselitteisten lähteiden puutteen vuoksi hyvin yleiselle tasolle jäävä esitys.

Aluksi oli joki

Edellä jo totesin, että ihmisiä liikkui ja asusti Siuron alueella jo kivikaudella. Siitä keitä he olivat ja mistä tulivat ei ole ainakaan toistaiseksi varmaa tietoa. Vaikka heidän geeniperimäänsä olisikin alueella pronssikaudella eläneissä uusissa tulokkaissa, saamelaisissa, niin nykypäivän suomalaisten esivanhempia he eivät olleet. Pronssikaudella noin 1500–500 ennen ajanlaskun alkua maantieteellisen Suomen sisämaa ja näin ollen Kokemäenjoen laakso oli valtaosin saamelaisten asuttamaa.

Samaan aikaan Kokemäenjoen suualue ja Satakunnan rannikkoalueet olivat todennäköisesti germaaniperäisten maahanmuuttajien asuttamia. On viitteitä siitä, että kyseinen rannikkoseutu olisi ollut tuolloin Suomen vaurainta aluetta. Tuo vauraus perustui jokilaaksoa myöten sisämaan kanssa käytyyn turkiskauppaan, mikä loi pohjan Siuronkin alueen kytkeytymiselle jo varhain Itämeren piirissä kehittyneelle vuorovaikutukselle. Tuo rannikkoseutu näyttäisi olleen tiiviissä yhteydessä Ruotsiin jo ennen ajanlaskun alkua.

Varhainen sisämaan ja rannikkoseudun vuorovaikutus jokilaaksoa pitkin on jättänyt pysyvät merkkinsä alueeseen. Rannikon maahanmuuttajat todennäköisesti nimesivät sisämaan asukkaat sämälaisiksi tai hämälaisiksi eli itseään tummemmiksi ihmisiksi. Paikalliset omaksuivat historian saatossa itselleen ulkopuolisten antaman nimityksen. Alueen alkuperäisasukkaat omaksuivat nimityksen muodossa saamelaiset ja myöhemmin alueelle muuttaneet muodossa hämälaiset.

### Suomalaisasutuksen tulo

Edellä mainittu turkiskauppa kytki Kuloveden alueen ja Siuron ja sen takana olevat yläjuoksun alueet tiiviisti Itämeren kauppajärjestelmään muutaman vuosisadan aikana noin 50–400. Turkiskaupan vanavedessä suomalaiset alkoivat rakentaa uudistaloja sisämaahan Kokemäenjoen yläjuoksulle ja eteläisille järville noin vuodesta 300 alkaen. Noihin aikoihin ensimmäiset talot ilmestyivät Tyrvälle ja vähitellen uudisasutus ulottui Nokialle ja Pirkkalaan asti.

Kuloveden rannoille nousi sinne tänne uudistiloja 400–800 aikana. Nuo talot kytkeytyivät harjoitettuun turkiskauppaan ja elanto perustui ensisijaisesti pyyntitalouteen. On kuitenkin hyvä muistaa, että vielä 1000-luvun alkaessa saamelaiset asuttivat sisämaata Hämeestä pohjoiseen. 1100-luvulla Lapin tai saamelaisalueen eteläraja kulki linjalla Kokemäenjoki – Sysmä – Mikkeli – Äänisjärvi.

1100-luvulle tultaessa suomalaisasutus ei voinut olla kovin runsasta Siuron alueella eikä sen lähiympäristössä. Hautamoisio nimitys viittaa kuitenkin varhaiseen erämaa-asutukseen, mitä sana moisio tarkoitti. Hautamoisio sijaitsee Korvolan puolella. Korvolasta löytyy myös muutama röykkiö tai hautaröykkiö,

jotka on ajoitettu vuosien 550–800 välille. Sieltä löytyy myös rautakautinen (500 eaa. – 1300) asuinpaikka ja pajan paikka.

Knuutilasta on erilaisia irtolöytöjä, jotka on ajoitettu 560–800 välille. Samoin sieltä on löytynyt myöhäisrautakautisia jäänteitä, jotka on ajoitettu vuosien 800–1200 välille. Lukkisalmissa on hautaröykkiö, joka on ajoitettu merovingiaikaan 500–800. Knuutilaa vastapäätä Huvilaniemessä on myös yksi röykkiö. Ne kaikki kertovat todennäköisesti suomalaisten saapumisesta ja elämästä Siuron alueella.

Röykkiöt eivät kuitenkaan kerro välttämättä alueen pitkäaikaisesta yhtäjaksoisesta asuttamisesta. Hautaröykkiö voi olla verotus- ja ryöstöretkellä kuolleen tai surmatun viimeinen leposija. Hunningot puolestaan kertovat pitempiaikaisesta asumisesta samalla paikalla, koska polttohautauksen jäänteiden lisäksi niihin on kasattu myös erilaista talousjätettä. Tällainen hunninko löytyy Korvolasta. Siitä on löydetty niin pronssi- kuin rautakautista esineistöä, jotka voidaan sijoittaa lähes 2000 vuoden aikahaarukkaan 1500 eaa. – 1300 jaa.

Yksittäisenä esineenä joko asumisesta tai liikkumisena alueella kertoo Penttilästä löytynyt pronssinen emaloitu hevosenkenkä solki. Sitä on todennäköisesti käytetty viitan kiinnittämiseen. Solki on ajoitettu 300-luvulle. Sen kantaja on ollut todennäköisesti suomalainen, mutta se ei vielä kerro kiistattomasti alueelle asettuneesta talollisesta.

Niin hautamoision nimitys kuin alueen röykkiöt ja hunninko esineistöineen näyttäisivät viittaavan siihen, että Korvolan alue sai kenties ennen Knuutilaa ja Siuroa suomalaisen asutuksen. Kaikkineen löydöt vastaavat edellä esittämäni ajatusta sinne tänne Kuloveden ympärille syntyneestä suomalaisten asutuksesta aina 1000-luvun alkupuolelle asti. Näiden tuolloin vielä saamelaisten erämaa-alueiden suomalainen asuttaminen noin 400 alkaen aloitti pirkkalaishämäläisen yhteisön kehkeytymisen.

Ensimmäisen vuosituhannen aikana näistä Kokemäenjoen vesistöä seuranneista tunkeutujista tai uudisasukkaista kehittyi hämäläisten heimo. Aluksi muuttajat saivat toimeentulonsa pyyntitaloudesta. Mutta sen rinnalle kehittyi vähitellen karjatalous ja maanviljelys. Pyyntitalous oli kuitenkin keskeisessä asemassa vielä toisen vuosituhannen alkaessa ja jatkui perämetsissä tai erämaissa vielä

1500-luvulla.

Suomalaisten asettumista sisämaahan tuki osittain Keski-Ruotsista kopioitu niin kutsuttu satakuntalaitos (Hundrade). Käsite viittaa noin sadan miehen aseelliseen yhteisöön. Se omaksuttiin Kokemäenjoen suualueen rannikkoseudulla, jolla oli läheiset suhteet Ruotsiin, kuten edellä on jo todettu. Järjestelmä alkoi kehittyä jo 300-luvulla ja järjestäytyi viimeistään vuosien 650–750 tienoilla. Kokemäenjoen alueella laitos liittyi kiinteästi sisämaan saamelaisalueiden verottamiseen tai ryöstämiseen ja kaupankäyntiin.

Laitoksen kehittyminen edellytti jonkinasteisten kyläyhteisöjen olemassaoloa Kokemäenjoen alajuoksulla ja rannikkoseudulla. Sen mukana todennäköisesti uudisasukkaita asettui yläjuoksulle ja ensimmäisen tuhat-luvun jälkipuoliskolla pitäjälaitoksia kehittyi Karkun, Kyrön (Hämeenkyrö), Pirkkalan, Lempäälän ja Vesilahden alueille.

Unto Salon mukaan satakuntalaitoksen verotusmatkoilla miesten läntisin kokoontumispaikka oli mahdollisesti Sadan leukaluun saari, mistä noin sadan hengen ryhmänä matkaa jatkettiin Siuron kosken kautta vesireittejä myötäillen Vaasan seuduille asti. Itäisin kokoontumispaikka oli mahdollisesti Pispalan Liittokallio, mistä vesireittejä seurailten päädyttiin aina nykyisen Haaparannan tienoille asti.

Satakuntalaitoksen jälkeen ensimmäisen vuosituhannen loppupuolelta aina 1300-luvulle asti hämäläiset verottivat saamelaisia. Näitä verottajia kutsuttiin pirkkalaisiksi, mutta nimike ei mitenkään liity Pirkkalaan alueena, vaan kyseessä oli ammattinimike, joka antoi oikeuden kaupankäyntiin saamelaisten kanssa ja saamelaisten verottamiseen Ruotsin valtakunnan puitteissa.

Kenen Linnavuori?

Edellä esitetyssä kehyksessä kiinnostavaksi kysymykseksi nousee, kenen suoja- ja turvapaikka oli Siuron Linnavuori. Olemassa oleva tutkimus on ajoittanut Linnavuoren vuosien 400–800 välille. Tuona aikana Siuron alue oli vielä ensisijaisesti saamelaisten asuttama, eikä alueella voinut olla montakaan suoja tai pakopaikkaa kaipaavan suomalaisen asumusta.

Yksi mahdollisuus on, että Linnavuori rakennettiin alueen saamelaisväestön suojapaikaksi satakuntalaitoksen verottajia vastaan, jos paikan ajoitus on tehty oikein. Tätä tukisi Unto Salon käsitys siitä, että hänen mukaansa Sarkolan lahden Pentin linnavuori oli rakennettu saamelaisten pakopaikaksi suomalaisia Lapin verottajia vastaan. Toisaalta joko tämä olettamus tai nykytiedon mukainen linnan ajoitus 1220–1300 välille on virheellinen. Pitäisin jälkimmäistä vaihtoehtoa todennäköisempänä, koska 1200-luvun alkaessa Lapin verotus oli jo loppuillaan samoin kuin viikinkien ja karjalaisten muodostama uhka oli jo ohi.

On myös ilmeistä, että Siuron Linnavuori ei liity Hämeen kahdeksan muinaislinnan ketjuun Janakkalasta Rapolaan. Nämä Hämeen muinaislinnat oli rakennettu aikanaan Idän uhkaa vastaan tai siltä suojautumiseen. Kyse ei kuitenkaan ole ikiaikaisesta Venäjän uhasta, vaan karjalaisten ja Novgorodin uhasta. Esimerkiksi Rapolan linnan arvioidaan olleen käytössä 800–1250 ja se suojasi paikallista väestöä novgorodilaisten ryöstöretkiltä. Venäjän uhka kohdistui Suomeen vasta 1478 jälkeen Moskovan Venäjän valloitettua Novgorodin.

Nykytiedon valossa näyttää siltä, että Siuron Linnavuoren ja Hämeen muinaislintojen käyttö ajoittuu eri historiallisiin ajanjaksoihin. Samoin ne näyttävät liittyvän erilaisiin ja eri suunnilta tulleisiin uhkiin. Tämä tukee sitä ajatusta, että suomalaisheimon sijaan Linnavuori on toiminut vähitellen vetäytymään joutuneiden saamelaisten suojapaikkana suomalaisia verottajia tai ryöstäjiä ja tunkeutujia vastaan.

Saamelaisten vetäytyessä pohjoista kohti jätti Linnavuoren tarpeettomaksi. Vaikka saamelaisasutuksen raja vähitellen siirtyi kohti Lappia se ei tarkoita, että kaikki saamelaiset olisivat pakon edessä muuttaneet alueelta pois. Todennäköistä on, että osa saamelaisista jäi paikoilleen ja sulautui vähitellen alueelle muuttaneeseen suomalaisväestöön eli suomalaistui.

Historiallisesti muotoutuva Häme Idän ja Lännen välissä

Ajanjakso 300–1200 oli Hämeessä ja Siuron alueella vahvasti kaksijakoinen. Se oli yhtäältä saamelaisten karkottamista alueelta ja suomalaisten tunkeutumista tilalle. 900-luvulta alkaen Hämeen ja Satakunnan talonpojat alkoivat tunkeutua

pitemmälle ja omia käyttöönsä myös pohjoisempia erämaita. Samalla tuo noin 1000 vuoden jakso oli myös Idän ja Lännen valtapiirien taistelua Hämeen alueella. Valtataistelun kärsijöinä olivat alueelle muuttaneet ja hämäläisiksi kehkeytyvät ihmiset.

Lännestä Kokemäen jokea pitkin tulivat viikingit vuosina 790–1060 kohti ydin Hämettä. Kulovedeltä Pyhäjärvelle viikinkien matka kulki mahdollisesti Jutisenlahdelta Taulajärven kautta Pyhäjärven Lamminlahdelle tai ennen Melloa Taivalkunnan läpi Teernijärvelle ja siitä edelleen Pyhäjärvelle. Näiden viikinkien matkassa mahdollisesti liikkui myös satakuntalaitoksen väkeä rannikkoseudulta, mistä oli läheiset suhteet Ruotsiin.

Viikinkien Kokemäen joen retket saattoivat olla yksittäisiä Hämeeseen suuntautuvia ryöstöretkiä tai liittyä laajempaan viikinkien avaamaan Idän tien kauppaan. Viikingit perustivat oman kauppapaikan Laatokan rannalle jo 700-luvun puolivälissä. Kokemäen joen vesistön eteläisiltä lähteiltä löytyi yhteydet edelleen Suomenlahdelle. Viikinkien kauppatiellä Venäjän kautta etelään kulki arvokkaana kauppatavarana niin turkikset kuin orjatkin, jotka oli ryöstetty matkan varrella.

Viikinkien perustaman Kiovan Rusin (Venäjän) jälkeen viikinkien avaama idän kauppatie kulki Ruotsista 800-luvun ensimmäiseltä puolikkaalta alkaen aina Bysanttiin ja islamilaiseen maailmaan asti. Nimi *rusi* tarkoitti alun perin viikinki soutajia. Viimeisin suuri viikinkiretki Kuloveden kautta Hämeeseen tapahtui todennäköisesti 1050. Sen kohteena olivat mahdollisesti Nokian turkisvarastot. Tuo retki päättyi viikinkien lähes täydelliseen tuhoon Hämeessä.

Idästä Hämeen turkiksia ja orjia tavoittelivat kauppa- ja ryöstöretkillään myös karjalaiset ja Novgorod, jotka molemmat toimivat myös Lapin eli saamelaisten verottajina. Karjalaisten ja novgorodilaisten suuri sotaretki Hämeeseen tehtiin 1042, jonka seurauksena Päijät-Hämeen alue joutui osaksi Karjalaa ja Karjala tuli Pirkkalan naapuriksi Jämsän seudulla. Vuonna 1318 Novgorodin hyökkäys ulottui aina Turkuun asti ja aiheutti Kuusiston linnan hävittämisen. Vielä 1377 Novgorodin hyökkäys suuntautui Ouluun.

Niin lännestä kuin idästä tulleita tunkeutujia turkisten lisäksi Hämeessä kiinnostivat orjat. Hämeestä ja mahdollisesti Karjalasta kaapatut orjat vietiin ensin Novgorodin markkinoille ja sieltä edelleen Mustalle merelle ja Kaspian

merelle. Ensin Novgorodin ja sitten Venäjän harjoittama ihmisryöstely orjiksi jatkui Suomen alueella aina 1700-luvulle asti Ruotsin ja Venäjän Suomen alueella käymien sotien yhteydessä.

Karjalaiset ja novgorodilaiset kävivät myös kauppaa hämäläisten kanssa. Yksi mahdollinen kauppapaikka oli Tampereen Messukylässä. Kaupan mukana idästä Hämeeseen rantautui kristinuskon ortodoksinen versio jo paljon ennen ruotsalaista ristiretkeä Suomeen. Vanajaan (Hämeenlinnaan) ja Kiikkaan syntyi ortodoksinen yhteisö jo 800-luvulla. Niinpä jokilaaksossa Vanajalta Kiikkaan asti on ollut ortodoksisia vaikutuksia, joilta Siurokaan tuskin välttyi.

Siirtomaaksi jo ennen kolonialismia

Uudisasutuksen leviämisen myötä Kokemäenjoen laakson sisämaa-alueille alkoi jo ensimmäisen vuosituhannen jälkipuoliskolla kehittyä suurpitäjiä. Siuron Penttilän ja Kuljun uudisasukkaat nivoutuivat osaksi Karkun suurpitäjää jo 650–750. Toisen vuosituhannen alkaessa Häme oli jo kehittynyt jonkinlaiseksi itsehallintoalueeksi. Ylä-Satakunta, jonka muodostivat Tyrvää, Karkku, Kyrö (Hämeenkyrö), Pirkkala, Kangasala, Lempäälä ja Vesilahti muodostui 1000-luvulla.

Svearikin eli vähitellen muotoutumassa olevan Ruotsin valtakunnan näkökulmasta Suomi oli kuitenkin tyhjiö, koska siellä ei ollut järjestäytyntä valtaa. Tällainen tyhjiö veti puoleensa kehkeytyvää imperiumia ja sen valtaa pitäviä. Näin muun muassa siksi, että siellä oli Itämeren kauppaan käyviä turkiksia ja kulkukelpoisia vesiväyliä muuten vaikeasti liikuttavissa erämaissa.

Viimeistään 1000-luvun alkupuolella ruotsalaisia alkoi hakeutua Suomen länsirannikolle ja asettua sinne asumaan pysyvästi. Ruotsin asteittaista laajenemista Itämeren yli perusteltiin milloin uskonnon eli katolisen kristinuskon viemisellä, milloin omien kansalaisten tai kristittyjen suojelemisella samoin kuin järjestäytyneen yhteiskunnan viemisellä pakanain keskuuteen. Ortodoksit muuten mahtuivat tuolloin katolisessa maailmassa pakanain joukkoon.

Ruotsin itään laajenemisen perusteet olivat hämmästyttävän samanlaisia kuin millä oikeutettiin nelisen sataa vuotta myöhemmin eurooppalainen kolonialismi.

Tosiasiassa molemmissa muiden alueiden ja luonnonvarojen haltuun ottamisessa kysymys oli taloudesta ja valloittajan mahdollisuudesta vaurastua.

Saksalaisten, tanskalaisten ja ruotsalaisten pyrkimykset laajentua Itämeren itärannoille siunasi paavi Eugenius III antamallaan julistuksella 1147. Siinä paavi antoi luvan tunkeutua Itämeren itärantojen pakana-alueille. Vielä 1100-luvun alkaessa Aurajoen itäranta ja sen takana olevat alueet eli sisämaa tunnettiin kristinuskoon kastamattomien jopa pelottavina asuinsijoina. Sen sijaan Aurajoen läntinen puoli, alueet Vakka-Suomesta Satakuntaan olivat jo Ruotsin ja katolisen uskon vaikutuspiirissä.

Ruotsin näkökulmasta katolilaisuuteen käännättämättömien alueet oli otettava haltuun kristinuskon ja sivistyksen puolustamiseksi. Näin ensimmäisessä ristiretkessä Suomeen joko 1155 tai 1157 oli kysymys tavallaan itsepuolustuksesta. Kiintoisaa tässä ristiretkessä on piispa Henrikin surmavirren eri versioiden mukaan se, että se suuntautui nimenomaan vielä tuolloin laajaan Hämeeseen, joka oli jo järjestäytynyt itsehallinto alueeksi. Todennäköisesti tuo ristiretki ulottui aina Sastamalaan ja Kyröön (Hämeenkyröön) asti.

Pirkkalaa, Vesilahtea ja Lempäälää eikä näin ollen myöskään Siuron aluetta liitetty vielä ensimmäisen ristiretken seurauksena Ruotsin valtakuntaan. Tosin satakuntalaitoksen Lapin verotus päättyi mitä ilmeisimmin ensimmäiseen ristiretkeen. Vasta 1237 tai 1248 Hämeeseen suuntautuneen toisen ristiretken seurauksena Häme ja loput Ylä-Satakunnasta liitettiin Ruotsin valtakuntaan.

Uuden vallan näkyvänä merkinä ja paikallisen väestön alistamiseksi uuteen järjestykseen hämäläisten perinteiseen keskustaan Vanajaan alkoi 1200-luvun lopulla nousta Hämeen linna. Hämäläisten ahdinkoa lisäsi se, että heidän perinteinen nautinta-alueensa Uusimaa joutui 1200-luvulla Ruotsista tulleiden uudisasukkaiden hallitsemaksi. Näin hämäläiset menettivät ison osan parhaista kalavesistään ja joutuivat turvautumaan pohjoisiin erämaihin.

Siurolle uusi valta merkitsi sitä, että Ylä-Satakunnan mukana se joutui hallinnollisesti Hämeenlinnan alaisuuteen. Uusi valta muutti myös Siuron saavutettavuutta. Aiemmin tärkeän vesireitin varrella sijainneen yhteisön kautta tuli ehkä jo 1200-luvun lopulla kulkemaan yksi keskiajan Suomen valtateistä. Tuo tie ei ehkä alkuaan ollut hevosuraa suurempi mutta se yhdisti toisiinsa Hämeenlinnan ja Ulvilan, jotka kehittyivät 1300-luvuilla kaupungeiksi. Yksi



haara tuosta tiestä vei Turkuun.

1200-luvulle tultaessa Penttilä, Kulju ja Kauniainen olivat kehittyneet jo kyliksi. Tosin siihen aikaan jo muutama talo teki kylän eli kysymys ei ole vielä kovin monen asukkaan yhteisöistä. Toisaalta alueella oli riittävästi ihmisiä ja maanviljelystä, jotta Siuron koski saattoi saada ensimmäisen myllynsä ehkä jo 1300-luvulla ja viimeistään 1400-luvulla.

Näin olemme tulleet Siuron historiassa vaiheeseen, jossa Penttilä tai tuolloin Niemenpää oli valmis ottamaan isännäkseen 1430-luvulla Ylä-Satakunnan kihlakunnan tuomarin, Ruotsin valtaneuvoston jäsenen ja Hämeenlinnan päällikön Pentti Lydekenpojan.

### Jälkisanat

Kuten johdannossa totesin, tämä kertomus perustuu toistaiseksi löydettyihin ihmisten jättämiin merkkeihin elämästä alueella ja tämänhetkisen historian kirjoituksen antamaan kehukseen. Tarinan todenperäisyyden kannalta ongelmallista on se, että osa tärkeästä todistusaineistosta on kokonaan hävinnyt tai hävitetty ihmisen toiminnan seurauksena. Toisaalta tulevaisuus voi tuoda esiin uutta aineistoa, joka pakottaa muuttamaan tarinaa myös Siuron alueen osalta.

Valitettavasti historiasta tai siis menneisyydestä kertovista tarinoista ei ole yhtä lopullista ehdotonta totuutta. Historiaa joudutaan kirjoittamaan jatkuvasti uusiksi uusien sellaisten menneisyydestä kertovien löydösten pohjalta, jotka eivät istu tämän hetken vallitsevaan tarinaan.

### Lähteet:

Thomas Barfield, *Shadow Empires. An Alternative Imperial History*. Princeton University Press: Princeton & Oxford 2023.

Mikko K. Heikkilä, *Heinien herrat. Suomen historian pisin perinne*. Kustannusliike Warelia: Sastamala 2022.

Matti Klinge, *Muinaisuutemme merivallat. Kuvitettu historiallinen luonnos*. Otava: Helsinki 1983.

Petri Laukka – Ari Turunen, Paha Itämeri. Itämeren myrskyisä historia, Aula & Co: Helsinki 2024.

Unto Salo, Ajan ammoisen olista. Satakunnan ja naapurimaakuntien historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2008.

Unto Salo, Iso Tammi. Lehvän taittajan tarina. Kustannusliike Warelia: Sastamala 2014.

Kalevi Wiik, Suomalaisten juuret. Atena Kustannus: Jyväskylä 2004.

*Kirjoittaja on ollut muun muassa Tampereen Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen johtaja, Tampereen ja Tallinnan yliopistojen Jean Monnet professori sekä Tampereen yliopiston politiikantutkimuksen laitoksen johtaja.*